

ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC KHOA HỌC

NGUYỄN THỊ THANH HIẾU

NHỮNG PHỨC ĐIỆU XÚC CẢM CỦA NGUYỄN TRÃI
QUA THƠ NÔM

LUẬN VĂN THẠC SĨ NGÔN NGỮ VÀ VĂN HÓA VIỆT NAM

Thái Nguyên - 2016

ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC KHOA HỌC

NGUYỄN THỊ THANH HIẾU

NHỮNG PHỨC ĐIỆU XÚC CẢM CỦA NGUYỄN TRÃI
QUA THƠ NÔM

Chuyên ngành: VĂN HỌC VIỆT NAM

Mã số: 60 22 01 21

LUẬN VĂN THẠC SĨ NGÔN NGỮ VÀ VĂN HÓA VIỆT NAM

NGƯỜI HƯỚNG DẪN KHOA HỌC:

PGS.TS. PHẠM THỊ PHƯƠNG THÁI

Thái Nguyên - 2016

LỜI CAM ĐOAN

Tôi xin cam đoan đây là công trình nghiên cứu của riêng tôi. Các số liệu, kết quả được trình bày trong luận văn là trung thực và chưa từng được công bố trong bất kì công trình khoa học nào khác.

Tác giả luận văn

Nguyễn Thị Thanh Hiếu

LỜI CẢM ƠN

Được sự phân công của Khoa Văn- Xã hội - Trường Đại học Khoa học - Đại học Thái Nguyên và được sự đồng ý của cô giáo hướng dẫn PGS-TS. Phạm Thị Phương Thái, tôi đã thực hiện đề tài: “*Những phức điệu xúc cảm của Nguyễn Trãi qua thơ Nôm*”.

Để hoàn thành luận văn này, trước hết tôi xin bày tỏ lòng biết ơn sâu sắc tới PGS- TS. Phạm Thị Phương Thái đã tận tình giúp đỡ tôi trong suốt quá trình nghiên cứu và hoàn thành luận văn.

Tôi xin chân thành cảm ơn các thầy giáo, cô giáo trong khoa Văn- Xã hội, Trường Đại học Khoa học - Đại học Thái Nguyên đã quan tâm, tạo điều kiện thuận lợi cho tôi trong quá trình học tập, nghiên cứu.

Tôi xin cảm ơn gia đình, bạn bè, đồng nghiệp đã quan tâm, giúp đỡ, tạo điều kiện tốt để tôi nghiên cứu, học tập và hoàn thành luận văn này.

Mặc dù đã có nhiều cố gắng để thực hiện đề tài một cách hoàn chỉnh nhất, song trong quá trình nghiên cứu, tìm hiểu không thể tránh khỏi những thiếu sót nhất định mà bản thân chưa thấy được. Tôi rất mong nhận được sự góp ý của quý thầy cô giáo để luận văn được hoàn chỉnh hơn.

Tôi xin chân thành cảm ơn!

Thái Nguyên, tháng 6 năm 2016

Tác giả luận văn

Nguyễn Thị Thanh Hiếu

MỤC LỤC

	Trang
MỞ ĐẦU	1
1. Lí do chọn đề tài.....	1
2. Lịch sử vấn đề nghiên cứu	2
3. Đối tượng và mục đích nghiên cứu.....	7
4. Phương pháp nghiên cứu.....	9
5. Phạm vi nghiên cứu.....	9
6. Cấu trúc của luận văn.....	10
7. Đóng góp của luận văn.....	10
NỘI DUNG	11
Chương 1: Nguyễn Trãi - “Khí phách” và “tinh hoa” của dân tộc Việt Nam	11
1.1. Thời đại Nguyễn Trãi- những biến động lớn lao	11
1.2. Cuộc đời Nguyễn Trãi- công hiến và bi kịch.....	13
1.3. Văn chươngỨc Trai tiên sinh.....	18
1.3.1. <i>Văn xuôi</i>	18
1.3.2. <i>Thơ ca</i>	20
1.3.3. “ <i>Quốc âm thi tập</i> ” trong dòng thi ca dân tộc.....	21
1.4. Khái niệm “phức điệu xúc cảm”	24
Chương 2: Nguyễn Trãi – “hồn thơ đa dạng” mà thống nhất.....	27
2.1. Sự hội tụ của nhiều người trong một con người	27
2.1.1. <i>Khao khát được công hiến và mong muốn được sống nhân</i>	27
2.1.2. <i>Triết gia sắc sảo và hiền ông thuần phác</i>	40
2.1.3. <i>Người anh hùng, nhà tư tưởng lớn và nhà nghệ sĩ</i>	50
2.1.4. <i>Con người trước quốc gia, dân tộc và con người trong các mối quan hệ đời thường</i>	62

2.2. Lí giải về sự đa dạng, phức tạp nhưng thống nhất trong con người Nguyễn Trãi	66
2.2.1. Bi kịch bề tôi trung không được tin dùng	66
2.2.2. Sự tiếp thu sáng tạo tinh thần các hệ tư tưởng, tôn giáo	69
2.2.3. Sự tự ý thức về con người cá nhân.....	71
Chương 3: Hình thức nghệ thuật thể hiện phức điệu xúc cảm trong thơ	
Nôm Nguyễn Trãi.....	75
3.1. Ngôn từ.....	75
3.1.1. Sử dụng thành công vốn ngôn ngữ bác học	75
3.1.2. Tiếp thu, sáng tạo từ ngôn ngữ dân gian	80
3.1.3. Phát huy hiệu quả của những từ chỉ trạng thái cảm xúc	85
3.2. Cách kiến tạo câu thơ	91
3.2.1. Sử dụng linh hoạt, đa dạng các kiểu câu	91
3.2.2. Vai trò của câu lục ngôn trong việc thể hiện phức điệu cảm xúc	93
3.2.3. Từ phức thể tiết tấu đến phức điệu xúc cảm	95
KẾT LUẬN.....	100
TÀI LIỆU THAM KHẢO	
PHỤ LỤC	

MỞ ĐẦU

1. LÍ DO CHỌN ĐỀ TÀI

1.1. Tư tưởng, tình cảm của mỗi con người trong một thời đại đều được nảy sinh và chịu sự chi phối mạnh mẽ bởi bối cảnh lịch sử, văn hóa, xã hội thời đại đó. Nói cách khác, tư tưởng luôn là “con đẻ” của một xã hội nhất định. Nhưng ở những nhà tư tưởng, nhân cách lớn, việc tìm hiểu con người của họ lại không hề đơn giản, một chiều. Đó là sự hội tụ của nhiều con người bên trong một con người làm nên tính đa dạng, phong phú, phức tạp, thú vị.

Nguyễn Trãi (1380-1442) là người anh hùng dân tộc, một nhân vật toàn tài hiếm có trong lịch sử Việt Nam thời phong kiến. Những cống hiến của Nguyễn Trãi là vô cùng lớn lao. Với sự nghiệp bình Ngô, Nguyễn Trãi là người anh hùng dân tộc, nhà quân sự, nhà chính trị tài ba lỗi lạc. Với sự nghiệp văn chương, Nguyễn Trãi là một tác gia lớn, một nhà văn hóa kiệt xuất ở thế kỉ XV... Có thể khẳng định, Nguyễn Trãi là bậc vĩ nhân, danh nhân văn hóa của dân tộc và thế giới, một nhà tư tưởng lớn, nhân nghĩa, yêu nước thương dân, cả cuộc đời dành trọn cho đất nước. Ông là niềm tự hào, kiêu hãnh của dân tộc Việt Nam. Bên cạnh đó, ông cũng là một con người “trần thế nhất trần gian”, yêu tình yêu của con người và đau nỗi đau của con người; một nghệ sĩ đa sầu đa cảm; một con người cá nhân với bao nỗi niềm thâm kín, trăn trở, giằng xé.

Nguyễn Trãi cũng là một trong số những tác gia văn học tiêu biểu được đưa vào giảng dạy trong nhà trường. Việc nghiên cứu về tác gia Nguyễn Trãi cho đến nay, đã có nhiều thành tựu, tuy nhiên, vẫn còn không ít vấn đề cần bổ sung hoặc nghiên cứu sâu hơn, nhất là khi các bài nghiên cứu thường quan tâm nhiều đến phương diện anh hùng, con người chức năng mà ít chú ý đến những trạng huống tình cảm phức tạp trong con người cá nhân Úc Trai.

1.2. Nguyễn Trãi đã để lại nhiều tác phẩm có giá trị, trên nhiều phương diện, ở nhiều thể loại. Tác phẩm của Úc Trai là cầu nối đưa chúng ta trở về sáu thế kỉ trước - thời điểm ông sinh ra và lớn lên đầy những biến động. Khoảng cách giữa bậc vĩ nhân với một thường nhân như được rút ngắn lại nhờ hệ thống tác phẩm mà Úc Trai để lại cho đời. Cũng thông qua các tác phẩm đó, người đọc hiểu hơn về con

người Nguyễn Trãi - tư tưởng, tài năng, đạo đức và cả những điều bất khoan, day dứt của ông về xã hội đương thời.

Trong các sáng tác của Nguyễn Trãi, *Quốc âm thi tập* được coi là “tác phẩm mở đầu nền thơ cổ điển Việt Nam”[6]. Với *Quốc âm thi tập*, Nguyễn Trãi được đánh giá là người chính thức khởi đầu tập đại thành thơ quốc âm, mở ra một dòng chảy mới trong nền thơ ca dân tộc. Phải đến *Quốc âm thi tập*, chúng ta mới thấy hết một Nguyễn Trãi đa dạng, phức tạp, tinh tế.

Nguyễn Trãi là một tác gia lớn trong nền văn học trung đại nói riêng và nền văn học Việt Nam nói chung mà việc tìm hiểu về con người cá nhân Nguyễn Trãi với những xúc cảm hết sức đa dạng, phức tạp qua *Quốc âm thi tập* đến nay vẫn chưa đem đến cái nhìn toàn diện. Thế nên, xét về phương diện nội dung thì đây là một đề tài mới mẻ và hứa hẹn nhiều điều thú vị, bất ngờ khi chúng ta đi sâu nghiên cứu. Với tấm lòng tôn kính và vô cùng ngưỡng mộ một nhân vật tài ba trong thi đàn văn học dân tộc, người viết muốn qua đề tài, hiểu thêm về thời đại Nguyễn Trãi, về tâm tư, tình cảm, nhân cách của ông. Thực hiện đề tài, chúng tôi cũng mong muốn góp thêm một tài liệu tham khảo cho công tác nghiên cứu, học tập, giảng dạy thơ Nguyễn Trãi nói chung, thơ Nôm của ông nói riêng trong nhà trường.

Đó là những lí do đã thôi thúc chúng tôi đến với đề tài ***Những phức điệu xúc cảm của Nguyễn Trãi qua thơ Nôm.***

2. LỊCH SỬ VẤN ĐỀ NGHIÊN CỨU

Nguyễn Trãi là một tác gia văn học lớn. Những nghiên cứu về ông trên nhiều bình diện khác nhau vẫn đang diễn ra khắp nơi trong và ngoài nước. Thế nhưng, một khía cạnh quan trọng về tác gia Nguyễn Trãi cho đến nay vẫn chưa có sự nghiên cứu thỏa đáng, đó chính là tính đa dạng, phức tạp, có khi là mâu thuẫn của những xúc cảm trong con người ông qua *Quốc âm thi tập*.

Lời giới thiệu cuốn *Nguyễn Trãi toàn tập* [60] có đánh giá cao những đóng góp của Nguyễn Trãi cho lịch sử dân tộc và nền văn học nước nhà, đề cao tính tư tưởng trong các sáng tác của ông: “Duy có Nguyễn Trãi là vị anh hùng cứu quốc không những đã để lại sự nghiệp còn ghi trong chính sử, mà còn để lại khá nhiều tác

phẩm nói lên tư tưởng của ông về các mặt triết học, quân sự, chính trị và nhiều thơ văn hết sức quý báu” [60, tr.7].

Trong chuyên luận *Nguyễn Trãi người anh hùng dân tộc vĩ đại, nhà văn hóa kiệt xuất* [10], các tác giả Phạm Văn Đồng, Võ Nguyên Giáp cũng đã chú ý đến phương diện con người Nguyễn Trãi. Theo các tác giả, Nguyễn Trãi là người anh hùng dân tộc vĩ đại, nhà văn hoá kiệt xuất, nhà tư tưởng lớn, nhà chiến lược thiên tài. “Tư tưởng nhân nghĩa của Nguyễn Trãi là sự kết tinh những tư tưởng tiến bộ, những giá trị tinh thần và văn hoá của dân tộc ta từ buổi đầu dựng nước cho đến thế kỷ XV. Tư tưởng nhân nghĩa được Nguyễn Trãi vận dụng thành công và phát triển rực rỡ trong sự nghiệp giải phóng đất nước, tạo nên một bước tiến mới trong lịch sử tư tưởng của dân tộc ta” [10, tr.28]. Như vậy, bài viết nhấn mạnh những cống hiến lớn lao của Nguyễn Trãi, chủ yếu nhìn nhận về ông trên phương diện một “vĩ nhân”.

Cuốn sách *Nguyễn Trãi về tác gia và tác phẩm* [34] là công trình tuyển chọn quy mô, công phu của Nguyễn Hữu Sơn. Cuốn sách đã tập trung khá nhiều bài viết về Nguyễn Trãi, những bài được trích lọc từ các nguồn khác nhau, đã góp phần mang đến một cái nhìn toàn diện về tác gia Nguyễn Trãi. Tác giả các bài viết cũng đã phân tích, đánh giá, bình phẩm và đưa ra những nhận định về Nguyễn Trãi với nhiều góc cạnh, nhiều phương diện khác nhau.

Nhìn một cách bao quát, có rất nhiều bài viết khẳng định những đóng góp về phương diện nghệ thuật của Nguyễn Trãi trong *Quốc âm thi tập*, đó là *Âm vang tục ngữ, ca dao trong thơ quốc âm của Nguyễn Trãi* của Bùi Văn Nguyên; *Cống hiến của Nguyễn Trãi đối với tiếng Việt* của Hoàng Tuệ; *Mấy suy nghĩ về thể thơ sáu lời xen bảy lời trong Quốc âm thi tập* của Ngô Văn Phú; *Nguyễn Trãi và thể thơ Việt Nam trong Quốc âm thi tập* của Phạm Luận; *Thể loại thơ trong Quốc âm thi tập của Nguyễn Trãi và thi pháp Việt Nam* của Phạm Luận; *Một vài nhận xét về mối quan hệ giữa thể thơ Nôm của Nguyễn Trãi với thể thơ thất ngôn luật ở Trung Quốc* của Phạm Luận- Nguyễn Phạm Hùng; *Thử phân định thơ Nôm Nguyễn Trãi và thơ Nôm Nguyễn Bình Khiêm* của Nguyễn Tài Căn...

Bên cạnh đó cũng có những bài viết bàn về con người Nguyễn Trãi. Hoài Thanh trong *Một vài nét về con người Nguyễn Trãi qua thơ Nôm* [44] cũng đã đưa ra nhận xét về Nguyễn Trãi: “hình như những lúc này, nhà thơ thấy cần hơn lúc khác một cách nói, một giọng nói tâm tình. Ta được gặp lại ở đây vẫn con người ấy, một con người rất đẹp, mà gần gũi hơn, thân mật hơn” [44, tr.698], tác giả cũng chỉ ra một vài biểu hiện của sự đa dạng, phức tạp trong con người Úc Trai: “cái tình thế dở dang lúc bấy giờ của Nguyễn Trãi: làm quan không ra làm quan, ở ẩn không ra ở ẩn” [44, tr.700-701], “thực ra ông chưa muốn về, hoặc có người nghĩ tài năng của ông giờ đã lỗi thời rồi nhưng tấm lòng của ông, ông biết, thì vẫn son sắt như xưa” [44, tr.705], “và dầu không được tin dùng, ông vẫn chưa thể nào yên trong cuộc đời ẩn dật” [44, tr.705]. Một mặt, Hoài Thanh thấy được “nét tiêu biểu nhất của con người Nguyễn Trãi qua thơ, ấy là ý thức trách nhiệm đối với dân, với nước” [44, tr.708]. Mặt khác, tác giả bài viết cũng phát hiện ở Nguyễn Trãi “một hồn thơ chan chứa tin yêu như thể tự nhiên là có những lời thơ tình tứ” [44, tr.713]. Tuy nhiên, đó mới chỉ là những lời đánh giá chung chung, mang tính khái quát.

Trong *Quốc âm thi tập, tác phẩm mở đầu nền thơ cổ điển Việt Nam* của Xuân Diệu [6], tác giả đã đánh giá rất cao vị trí của tập thơ cũng như những đóng góp của Nguyễn Trãi đối với văn học nước nhà. Bài viết chú ý vào những đóng góp về nghệ thuật của tập thơ. Xuân Diệu cũng đã phát hiện ra tính đa dạng, phức tạp trong con người Nguyễn Trãi mà đến *Quốc âm thi tập* mới thấy hết: đó là hình ảnh một vĩ nhân và hình ảnh một con người “trần thế nhất trần gian” trong Nguyễn Trãi, nhưng vấn đề này mới chỉ được tác giả bài viết đề cập với tính chất khai mở.

Bài *Con người cá nhân trong thơ Nôm Nguyễn Trãi* của Trần Đình Sử [37] cũng đã đề cập đến khía cạnh: “sự lựa chọn day dứt giữa các tư tưởng, các con đường” ở Nguyễn Trãi. Nhưng tác giả bài viết mới chỉ chú trọng vào những biểu hiện của con người cá nhân, chứ chưa phải sự nghiên cứu toàn diện về những biểu hiện đa dạng, phức tạp trong tư tưởng, tình cảm của con người Nguyễn Trãi.

Tế Hanh trong bài *Hồn thơ đa dạng của Nguyễn Trãi* [12] đã chú ý “địa hạt của thơ trữ tình” để thấy được sự đa dạng của con người Nguyễn Trãi, thấy được “Nguyễn Trãi là một bậc anh hùng” [12, tr.718] và cũng “chưa có nhà thơ nào nói